

Azərbaycanda təhsilin modernləşdirilməsi kontekstində innovativ tədris metodikalarının tətbiqi və gələcək müəllimlərin elmi-tədqiqat bacarıqlarının inkişaf perspektivləri

Günel Məmmədova

Xülasə. Məqalənin əsas məqsədi Azərbaycanda gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin tədqiqat yönümlü şəkildə yetişdirilməsinin zəruriliyini əsaslandırmaq və onların pedaqoji hazırlığında müasir tədris metodikalarının tətbiqi imkanlarını araşdırmaqdır. Məqalədə gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin yalnız bilik ötürücüsü deyil, eyni zamanda yaradıcı düşünən, araşdırma aparən tədqiqatçı-öyrədən kimi formalaşdırılmasının təhsilin keyfiyyətinə təsiri təhlil olunur. Eyni zamanda, araşdırmanın məqsədi pedaqoji təhsildə elmi tədqiqat bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi istiqamətində mövcud vəziyyəti qiymətləndirmək, beynəlxalq təcrübələri nəzərdən keçirmək və yerli kontekstdə tətbiq edilə biləcək yeni metodik yanaşmaları müəyyən etməkdir. Məqalədə həmçinin, tələbələr arasında keçirilmiş sorğular və pedaqoji müşahidələr əsasında, onların tədqiqatçılıq bacarıqlarının inkişaf səviyyəsi və yeni metodikaları tətbiq etməkdə qarşılaşdıqları çətinliklər də təhlil edilir. Nəticədə, müəllim hazırlığı üzrə tədris proqramlarında təkmilləşdirməyə ehtiyac olan sahələrə dair konkret elmi və praktik təkliflər irəli sürülür.

Açar sözlər: gələcək ibtidai sinif müəllimləri, tədqiqat bacarıqları, müəllim hazırlığı, innovativ tədris metodları, pedaqoji hazırlıq; təhsil tədqiqatları

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, doktorant, Bakı, Azərbaycan

E-poçt: gunelmemmedova2806@gmail.com

Daxil oldu: 1 Fevral 2026; Qəbul edildi: 26 Aprel 2026; Onlayn dərc edilib: 28 May 2026

© Müəllif(lər) 2026. Bu, Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Beynəlxalq Lisenziyası (CC BY-NC 4.0) şərtləri altında paylanan açıq girişli məqalədir.

The Implementation of Innovative Teaching Methodologies in the Context of Educational Modernisation in Azerbaijan and The Prospects for Developing Research Skills of Future Teachers

Gunel Mammadova

Abstract. *The main aim of the article is to substantiate the necessity of preparing future primary school teachers in Azerbaijan in a research-oriented manner and to explore the possibilities of applying modern teaching methodologies in their pedagogical training. The article analyzes the impact of forming future primary school teachers not only as transmitters of knowledge but also as creative thinkers and teacher-researchers capable of conducting independent research on the quality of education. At the same time, the study aims to evaluate the current state of the development of scientific research skills in pedagogical education, review international experiences in this field, and identify new methodological approaches that can be applied in the local educational context. The article also analyzes the level of development of research skills among students and the difficulties they encounter in implementing new teaching methodologies based on surveys conducted among students and pedagogical observations. As a result, the study proposes several scientific and practical recommendations concerning areas that require improvement in teacher education curricula.*

Keywords: *future primary school teachers, research skills, teacher education, innovative teaching methods, pedagogical training, educational research*

Azerbaijan State Pedagogical University, PhD Student, Baku, Azerbaijan

E-mail: gunelmemmedova2806@gmail.com

Received: 1 February 2026; Accepted: 26 April 2026; Published online: 28 May 2026

© The Author(s) 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Giriş

Müasir dövrdə təhsil sistemində baş verən qlobal dəyişikliklər, müəllimlərin sadəcə bilik ötürən deyil, eyni zamanda tədqiqat apararı və öyrənmə prosesini yenidən quran peşəkarlar kimi formalaşmasını zəruri edir. Bu xüsusilə ibtidai sinif müəllimləri üçün daha vacib hesab edilir, çünki onlar təhsil sisteminin əsas təməlini formalaşdırarı ilk pillədə yer alırlar. Gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin elmi tədqiqat bacarıqlarına malik olmaları, onların pədaqoji proseslərə yaradııcı yanaşmalarını, problemləri daha sistemli analiz etmələrini və yeni tədris metodlarını tətbiq edərək yenilikçi dərslər mühtləri yaratmalarını təmin edir.

İbtidai sinif müəlliminin öz peşə fəaliyyətinin xüsusiyyətlərini bilməsi, müəllim şəxsiyyətinin özünü təkmilləşdirməsi və peşəkarlığının inkişafını stimullaşdırarı amillərdən biridir (Məmmədov, 2018, s. 102). Digər tərəfdən, sürətlə dəyişən texnologiyalar və rəqəmsal dövrün tələbləri müəllimlərin yalnız klassik metodlarla kifayətlənməsini qeyri-mümkün edir. Müasir təhsil sistemində layihə əsaslı öyrənmə, oyunlaşdırma, STEAM tədrisi və fərdiləşdirilmiş öyrənmə və s. metodikalar daha geniş tətbiq olunmağa başlayıb. Bu yeni metodikaların səmərəli tətbiqi üçün müəllimlərin yalnız nəzəri deyil, eyni zamanda tədqiqat və təhlil bacarıqlarının da yüksək səviyyədə olması səmərəli hesab edilir.

Bütün bu yeniliklər və çağırışlar fonunda müəllimlərin rolu daha da aktuallaşır və onların tədris fəaliyyətinə yanaşma tərzləri əsaslı şəkildə dəyişir. Qeyd etmək lazımdır ki, təhsil sistemi cəmiyyətin intellektual potensialının artırılmasının əsas mənbəyidir. Bu sistemdə əsas mövqedə müəllim dayanır, çünki ümumtəhsil məktəbinin tərəqqisini o təmin edir. Təhsilin uğuru birbaşa müəllimin şəxsiyyətindən, yaradıcılıq potensialından, peşə kompetensiyalarından və ümumi mədəni hazırlığından asılıdır (Əfəndiyeva, 2021, s. 21).

Azərbaycanın təhsil sistemində son illər aparılan islahatlar, xüsusilə müəllim hazırlığı sahəsində keyfiyyətin artırılması istiqamətində atılan addımlar, bu mövzunu daha da aktuallaşdırır. Gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin pedaqoji təhsil müddətində həm tədqiqat bacarıqlarını, həm də müasir tədris metodikalarını mənimsəmələri, onların peşəkar inkişafını və təhsilin keyfiyyətini birbaşa şərtləndirir. Bütün bu sosial-iqtisadi nailiyyətlər təhsil sahəsində aparılan islahatların daha səmərəli həyata keçirilməsi və xüsusilə müəllim hazırlığının keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün möhkəm əsas yaratmışdır.

Son illər aparılan sosial-iqtisadi siyasət nəticəsində ölkədə yüksək inkişafa nail olunmuş, əhalinin maddi rifahı xeyli yaxşılaşmış, yoxsulluğun səviyyəsi minimuma enmiş və Azərbaycan Respublikası orta gəlirli ölkələr sırasında yer tutmuşdur. Həyata keçirilən islahatlar və genişmiqyaslı infrastruktur layihələri sosial-iqtisadi həyatın yenidən qurulması və davamlı inkişafı üçün şərait yaratmışdır.

Bütün bu uğurlar, yalnız iqtisadi göstəricilərlə deyil, həm də insan kapitalının inkişafı ilə daha da möhkəmləndirilir. Xüsusilə də təhsil sistemi bu prosesdə mühüm rol oynayaraq, sosial-iqtisadi tərəqqinin dayanıqlı və hərtərəfli əsaslarını formalaşdırır.

Sosial-iqtisadi həyatın müasirləşdirilməsində təhsilin rolu təkcə təhsilalanın qazandığı bilik və bacarıqların iqtisadi amilə çevrilməsi ilə məhdudlaşmır. Təhsil prosesində əldə olunan bilik və bacarıqlar, həmçinin etik-əxlaqi norma və dəyərlər hər bir təhsilalanın cəmiyyətin layiqli üzvü olması üçün lazımı şərait yaradır, onu biliyi və etik davranışı sayəsində örnək ola biləcək həmkara, nümunəvi ailə üzvünə və vətəndaşa çevirir.

Bu baxımdan, müəllim hazırlığı prosesi təkcə peşə biliklərinin deyil, həm də dəyərlərin aşılması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Gələcək ibtidai sinif müəllimlərində peşə kompetensiyalarının əsası təlim prosesində qoyulur, auditoriyadan kənar məşğələlərdə inkişaf etdirilir, pedaqoji təcrübə müddətində formalaşdırılır.

Bu kompetensiyaların formalaşmasında isə tədqiqat bacarıqlarının inkişafı mühüm rol oynayır və gələcək müəllimlərin elmi yanaşma qabiliyyətini gücləndirir. Tanınmış Azərbaycan pedaqoqu Y.Ş. Kərimov yazır ki, “elmi-tədqiqat metodu anlayışı elmi təfəkkürü və tədqiqatın ümumi modelini, daxili və xarici fəaliyyətləri, əlamətləri əhatə edir”. Onun tədqiqat istiqamətləri, məlum nəzəri qanunların öyrədilməsinin yeni texnologiyaları, prinsipləri, şagirdlərin təlim müvəffəqiyyətlərinin qiymətləndirilməsi məsələlərini əhatə edir (Məmmədov, 2018).

Müəllimlərin yalnız bilik ötürücüsü deyil, həm də tədqiqatçı öyrədən olmasının əhəmiyyəti

Ənənəvi təhsildə müəllim əsasən bilik ötürən şəxs kimi qəbul edilirdi. Bu yanaşmada müəllimin rolu məlumat təqdim etmək, şagirdlər isə onu passiv şəkildə mənimsəməli idilər. Lakin müasir pedaqoji yanaşmalar göstərir ki, bu model XXI əsrin tələblərinə cavab vermir. İnformasiya bolluğu dövründə biliklərə sahib olmaq kifayət etmir - onları araşdırmaq, təhlil etmək və tətbiq etmək bacarığı daha önəmlidir. Bu baxımdan müəllimin funksiyası dəyişmiş, o, təkcə müəllim deyil, həm də öyrənən, araşdırın və istiqamət verən bir tədqiqatçı-öyrədənə çevrilməlidir.

Bu gün hamı aydın görür ki, şagird özünün “təmin obyektı” rolu ilə razılaşımaq istəmir, müəllimin “hər şeyi bilən, bütün suallara mütləq doğru cavabı olan, həmişə haqlı olan, bütün mümkün hüquqların yeganə sahibi” olduğuna şübhə ilə yanaşır. Müəllim, marağı olmayan dinləyici qarşısında heç bir fayda verməyən monoloqundan əl çəkərək şagirdin mənafeyini, arzu və istəklərini bacarıq və qabiliyyətlərini nəzərə almalı, ona yaşamaq bacarıqları verməli, müasir cəmiyyətdə öz yerini tapmaqda yardımçı olmalı, şagirdlərə hazır resept vermədən bilikləri, həyatı bacarıqları sərbəst əldə etməyin yollarını öyrətməyə üstünlük verməlidir. Şagirdə güclü informasiya axınından ona lazım olan, onu maraqlandıran məlumatı axtarıb seçməkdə, qarşılaşdığı problemləri həll etməyi bacarmaqda, özünü müstəqil inkişaf etdirə bilən fəal şəxsiyyət kimi formalaşmaqda yardımçı olmaq gərəkdir (Əliyeva, 2014, s. 29).

Tədqiqat

Hesab edilir ki, şagirdlərin təhsil texnologiyaları üzrə səriştəliliyi ilə XXI əsr bacarıqlarının alt standartları olan fəal öyrənmə, öyrənməyi öyrənmə, problemin həlli, əməkdaşlıq və ünsiyyət bacarıqları arasında orta səviyyədə, müsbət və əsaslı əlaqə vardır. Aydınır ki, informasiya və kommunikasiya texnologiyası sahəsində baş verən inkişaf təhsil sahəsinə də təsirsiz ötürür. Bu inkişaf yalnız təhsil proqramlarına deyil, yeni nəslin yetişməsində əvəzsiz rolu olan müəllimlərin də bacarıqlarının inkişafına təsir edir (Kanmaz, 2021).

Tədqiqatçı-öyrədən müəllimlər sinifdə baş verən prosesləri müşahidə edir, problemin kök səbəblərini araşdırır və bu problemlərə elmi əsaslı həll yolları axtarır. Onlar yalnız mövcud proqramla kifayətlənmir, eyni zamanda metodik yeniliklərə açıq olur, dərs prosesini daim təkmilləşdirir və şagirdlərin ehtiyaclarına uyğun adaptiv yanaşmalar formalaşdırırlar. Belə müəllimlər öz fəaliyyətlərini reflektiv şəkildə dəyərləndirir, statistik məlumatlardan istifadə edir, sorğular aparır və nəticələrə əsasən yeni strategiyalar yaradırlar.

Bundan əlavə, tədqiqat yönümlü müəllimlər elmi yanaşmanı şagirdlərə də aşılayır, onlarda tənqidi düşünmə, səbəb-nəticə əlaqələrini anlama və yaradıcı yanaşma bacarıqlarını inkişaf etdirir. Bu işə ümumilikdə təhsilin keyfiyyətinə və şagirdlərin gələcək uğurlarına müsbət təsir göstərir. Əldə olunan elmi biliklərin və texnologiyaların təhsilə inteqrasiyası bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu inteqrasiya tədqiqat yönümlü müəllimlərin fəaliyyətini daha da aktuallaşdırır və onların verdiyi elmi yanaşma XXI əsrin informasiya cəmiyyətinə uyğun olaraq şagirdlərin bilik və bacarıqlarını formalaşdırmaqda mühüm rol oynayır.

XXI əsrin əsas tendensiyası yüksək texnologiyaların inkişafı, elmi nailiyyətlərin real həyata geniş tətbiqi, cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasıdır. Hazırkı cəmiyyətdə informasiya texnologiyalarının rolu çox böyükdür və bu gün cəmiyyətin intellektuallaşması prosesində, təhsil sisteminin və mədəniyyətin inkişafında onlar mərkəzi yer tutur (Əliyeva, 2014, s. 25). Təhsil sahəsində yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi təlim prosesinin səmərəliliyini və keyfiyyətini yüksəldən əsas prinsip hesab edilir (Bayramlı, 2018, s. 59).

Bu kontekstdə, informasiya texnologiyalarının təhsildəki rolunu nəzərə alaraq, müəllimlərin yalnız bilik ötürən deyil, həm də daim yenilikləri izləyən, araşdırın və tətbiq edən müasir tədqiqatçı kimi formalaşması zərurətə çevrilir. Müəllim hazırlığı prosesində tədqiqat bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi müəllimlərin peşəkar səriştəliliyini artırır, onların pedaqoji fəaliyyətə daha şüurlu və analitik yanaşmasını təmin edir. *Bu səbəbdən də, gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin sadəcə “təlimçi” deyil, həm də tədqiqatçı-öyrədən kimi formalaşması təhsil sisteminin strateji məqsədlərindən biri olmalıdır.*

Tədqiqatın əsas məzmunu

Elmi tədqiqat işinin düzgün aparılması, onun səmərəliliyinin artırılması təkcə elmin, nəzəri biliklərin təkmilləşməsinə yox, həm də xalq təsərrüfatının bütün sahələrinin inkişafına yönəlir. Tədqiqat sahəsində əldə edilən nəticələr mədəni, sosial-iqtisadi, siyasi sahələrin zamanın tələblərinə uyğun təkmilləşməsində müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də gənc nəslin geniş miqyasda tədqiqat işlərinə yönəldilməsi, intellektual kapitalın artırılması, möhkəmləndirilməsi dövrün tələbidir. İntellektual kapitalın sənaye və kənd təsərrüfatına yönəlməsi bir çox xalqların iqtisadiyyatının dirçəlişinə təkan verdiyi, bu ölkələri qabaqcıllar cərgəsinə çıxardığı aydın həqiqətdir (Məmmədov, 2013, s. 101).

Bu baxımdan, elmi tədqiqatların nəticələrinin təhsildə tətbiqi, xüsusən təlim prosesinin yenilənməsində və metodoloji əsasların təkmilləşdirilməsində mühüm rol oynayır. Müasir dövrdə təhsilin keyfiyyətini artırmaq, yaradıcı və düşüncə bilən nəsil yetişdirmək üçün təlim metodlarının düzgün seçilməsi və tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Elə buna görə də, təlim prosesində istifadə olunan metodların mahiyyətinə və təsir gücünə nəzər salmaq zərurətə çevrilir. Təlim metodlarını 3 böyük qrupa bölmək olar:

- Ənənəvi təlim metodları;
- Fəal təlim metodları;
- İnteraktiv təlim metodları.

Ənənəvi təlimin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, təlimdə müəllim əsas olaraq, fəaliyyətini əsasən izahlı - illüstrativ xarakterdə qurur, daha çox şifahi şərh, izah, nəql etmə metodlarından istifadə edərək yüksək fəallıqla öyrədir. Şagirdlər isə müəllimin dediklərini yazar, təkrar edir, yadda saxlayar və əzbərləyər. Şagird isə normal şəkildə müəllimlə danışaraq, şeiri əzbərləyərək, tapşırıqları yazar və qaytararlar. Müasir təlimdə isə müəllim təlim prosesində təşəbbüskardır və şagirdlərdə bilik, bacarıq və vərdişlərin inkişafı üçün stimulyasiya yaradır. Nəticədə təlimin səmərəliliyi yüksəlir (Ağayev, 2007). Beləliklə, təlimin müasir modeli müəllimlə şagirdin qarşılıqlı fəaliyyətinə, onlara qarşılıqlı münasibətlərin canlandırılmasına, interaktiv metodların tətbiqinə əsaslanır. Obyektiv məqsədə nail olmaq üçün müəllim sinifdə səmimi, qarşılıqlı hörmətə əsaslanan münasibət yaratmalıdır; eyni zamanda şagirdin intellektual inkişafını etməyə çalışmalıdır. Bu zaman müəllim, şagirdin daxili potensialını, mövcud imkanlarını, təcrübəsini dəyərləndirməlidir. Bu isə müxtəlif müasir pedaqoji fəaliyyətlərdə, o cümlədən interaktiv metodların tətbiqi ilə həyata keçirilir. Müasir təlim modeli interaktiv təlim metodlarına əsaslanır. Yaxşı müəllim odur ki, metodları yaxşı seçə bilsin, ondan düzgün istifadə etsin.

Fəal təlim metodunda müəllim yalnız bilik verən deyil, həm də təlim prosesinin fəal iştirakçısıdır. Fəal təlim nəticəsində təlim və tərbiyənin keyfiyyəti artır. Bu metodda müəllim şagirdlərin fəallığını dolayısı ilə istiqamətləndirir (Əliyeva, 2014, s. 76-110). Bu metodun başlıca məqsədi şagirdin mənimsəmə prosesində fəallığını təmin etmək və onun bacarıqlarını inkişaf etdirməkdir. Bu proses zamanı şagirdlərin fəallığı kifayət qədər yüksək olur. Hər bir şagirdin öz fikri və ideyası formalaşır, hətta zəif şagirdlər belə fəallaşır. Belə təlim prosesi aşağıdakı pedaqoji tələblərə əsaslanmalıdır:

- Təlim şagirdin yaddaşının deyil, təfəkkürünün inkişafına yönəlməlidir;
- Təlim prosesi fikirləri deyil, fikirləşməyi öyrətməlidir;
- Təlim prosesi bilik verməli deyil, dialoqa əsaslanmalıdır;
- Təlim prosesi nəzəri bilikləri əzbərləməyə deyil, praktik fəaliyyətə yönəlməlidir;
- Təlim prosesi yalnız bilikli insan yetişdirməklə kifayətlənməməli, eyni zamanda şəxsiyyəti tərbiyə edərək kamil və hərtərəfli inkişaf etmiş fərd formalaşdırmalıdır.
- Şəxsiyyətin formalaşması təlim prosesində təmin olunmalıdır.

Fəal təlimdə əsas pedaqoji məqsəd şagirdin şəxsiyyəti xarakterizə etməkdir:

- 1) Təlimin subyekt-subyekt xarakter daşması;
- 2) Şagirdlərin fəal öyrənmə mövqeyi; təlim prosesinin iştirakçısı olması;
- 3) Şagirdlərin özünün təhsil məqsədini müəyyən etməsi;
- 4) Dərsin analoqu problemi situasiyanın yaradılması və dərs prosesinin problemin həlli istiqamətində qurulması;
- 5) Dərs prosesində yaradıcı fəaliyyətin təşkili və intellektual müstəqil kəşf etmə imkanlarının genişlənməsi;
- 6) Təlimin aktiv və passiv üsul vasitəsi ilə birlikdə öyrənilməsi;
- 7) Şəxsi öhdəlik və anlaşıqlı, açıq münasibətlərin yaradılması;
- 8) Qiymətləndirmənin şagirdin şəxsi xüsusiyyətlərinə əsaslanması.

Fəal təlimin məqsədi şagirdi əzbərçiliyə deyil, dərinlən anlamağa yönəltməkdir. Bu yanaşmada şagird bilikləri özü mənimsəyir, öyrənir və bu proses onun üçün daxili təlimə çevrilir. Nəticədə şagird bilikləri müstəqil şəkildə toplayır və onları yeni biliklərlə əvəz edir. Bu proses zamanı şagirdin şəxsiyyəti inkişaf edir və o, şəxsiyyət kimi formalaşır.

Təlim prosesində şagirdin fəallığı aşağıdakı nəticələrdə özünü göstərir:

- Biliklərin mənimsənilməsi, sərbəst davranmaq və öz fikrini əsaslandırma bilmək bacarığı;
- Mövcud vəziyyəti düzgün qiymətləndirmək və ondan çıxış yolu tapmaq kimi bacarıqların təkmilləşməsi;
- Vərdişlərin inkişafı - nəzakətlik, səliqəlilik, qarşılıqlı hörmət hissi və əməkdaşlıq etmək bacarığı.

Beləliklə, fəal təlimin zəruriliyi ilk növbədə ondan ibarətdir ki, bu metod şəxsiyyətdə daim dəyişən mühitə uyğunlaşmaq bacarığını və həyati situasiyalara çevik reaksiya vermək kimi mühüm keyfiyyətləri formalaşdırır. İnteraktiv təlim metodları real (ənənəvi) təlim metodlarına daxil olsa da, müəyyən fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Bu metodda biliklərin qrup və cütlərlə iş formaları vasitəsilə axtarılıb tapılması əsas yer tutur.

Bu prosesdə müəllimlə şagird arasında qarşılıqlı münasibət mühüm rol oynayır. Bu fəallaşma işə sadəcə yeni bir normativ fəallaşma deyil, keyfiyyətə daha yüksək səviyyəli fəallaşma kimi qiymətləndirilir. Deməli, “interaktiv metod” anlayışı bilik və bacarıqların qazanılmasının səmərəli forması kimi qəbul olunur.

Bu prosesdə hər bir şagirdin dərs zamanı fəallaşdırılması əsas məqsədlərdən biridir. Müəllim şagirdlər üçün əlverişli mühit yaradır və onları tədqiqat, axtarış və yaradıcı fəaliyyətə cəlb edir. Bütün bu yanaşmalar şübhəsiz ki, təlimin keyfiyyətinin yüksəlməsinə, yalnız biliklərin deyil, həm də bacarıq və vərdişlərin inkişafına səbəb olur.

İnteraktiv yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, təlim prosesi şagirdlərin yaş səviyyəsinə uyğun olaraq yüksək elmi yüklə deyil, onların mövcud bilik səviyyəsi, tələbatları və psixoloji-pedaqoji xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla təşkil olunur. Bu yanaşma daha çox biliklərin şagird tərəfindən müstəqil şəkildə əldə olunması və mənimsənilməsinə, bacarıq və vərdişlərin, şəxsi keyfiyyət və qabiliyyətlərin inkişafına yönəlib.

Bu zaman müəllimin peşəkarlığı və pedaqoji ustalığı mühüm əhəmiyyət daşıyır. Müəllim artıq yalnız fakt və hadisələri sözbə-söz izah edən informasiya ötürücüsü deyil, əksinə, təlim prosesini idarə edən, düşüncə, təxəyyül və mühakimə bacarıqlarını formalaşdıran bir rəhbər rolunu oynayır (Əliyeva, 2014, s. 30–50).

İnteraktiv təlim prosesində müəllimin rolu fasilitator, yəni “bələdçi” və “istiqamətverici” mövqeyində çıxış edir. Müəllim təlim zamanı problemlə vaxtında vəziyyətləri planlı və məqsədyönlü şəkildə təşkil edir, şagirdlər üçün tədqiqat sualları formalaşdırır, axtarış və kəşf şəraiti yaradır, həmçinin onların həllinə metodik dəstək göstərir (Əlizadə, 2024).

Bəzən təlim prosesində şagird “kəşf edən”, “tədqiqatçı” və “araşdırıcı” mövqeyində çıxış edir. O, qarşılaşdığı məsələləri və problemləri əzbərləməklə deyil, fəal şəkildə düşünərək, danışaraq, fikir söyləyərək, münasibət bildirərək və dərk edərək həll etməyə çalışır. Bu prosesdə şagirdlər bilmədiklərini bir sirt və ya səbəb kimi qəbul edərək, axtarış və kəşf yolu ilə mənimsəyirlər.

İnteraktiv metodlarla aparılan dərslərin ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, burada şagirdlər bilikləri müəllimdən passiv şəkildə qəbul etmirlər, əksinə, onları özləri müstəqil şəkildə axtararaq və çalışaraq əldə edirlər. Bu zaman şagirdlər fəal şəkildə təlim prosesinə qoşulur, müəllimin yaratdığı təlim şəraitində onunla birgə problemi həll edir, “problemlə oyun” oynayır və nəticəyə gəlirlər.

Əgər şagird təlim prosesində passivlik nümayiş etdirərək bilikləri “hazır” şəkildə qəbul etməyə üstünlük verərsə, bu zaman onun müstəqil düşünmə və yaradıcı şəkildə mənimsəmə imkanları məhdudlaşır. Halbuki, şagird bilikləri özü kəşf etdikdə, onları dərinlən dərk etdikdə və prosesə maraqla yanaşdıqda, əldə etdiyi biliklər daha möhkəm və uzunmüddətli olur. İnteraktiv təlim metodlarını mahiyyətinə görə aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

- Beyin həmləsi metodları: ağılı hücum, BİBÖ, auksion, klaster, suallar, anlaşılamayan sözlər, söz assosiasiyaları, insert, sintektika.
- Müzakirə metodları: müzakirə, diskussiya, debatlar, müzakirə xəritələri, Sokrat üsulu, aqora, dialoq, disput və s.
- Rollu oyunlar metodları: rollu oyun, modelləşdirmə, səhnələşdirmə.
- Prezntasiya metodları: təqdimatlar, esselər.
- Tədqiqatın aparılması metodları: problemin həlli, kublaşdırma, konkret hadisənin araşdırılması, Venn diaqramı, layihələrin hazırlanması, sorğu vərəqləri və nəticələrinin araşdırılması, qaralar ağacı, ideyalar xəritəsi, referatlar, resenziyalar.
- Təşkilati metodlar: ziqzaq, karusel.

Göstərilən hər bir metodun tətbiqində ona məxsus texniki xüsusiyyətlər, müəllimin mövqeyi və onun yönəldici fəaliyyəti ilə bağlı spesifik tətbiq imkanları mövcuddur.

2.1. Xarici təcrübədə mövcud olan tədris metodları

“İbtidai sinif müəllimlərinin xarici ölkələrdə dərslər keçmə metodları” müxtəlifdir. Bu sahədə bir çox ölkədə müəllimlər şagird mərkəzli və təcrübəyə əsaslanan yanaşmalar tətbiq edirlər. Aşağıda Azərbaycanda tətbiqi mümkün olan əsas tədris metodları qeyd edilmişdir:

1. *Yaponiyada istifadə edilən “Lesson Study” və təhlil əsaslı dərslər keçmə metodu.* “Lesson Study” - yapon müəllimlərinin dərslər keyfiyyətini artırmaq üçün tətbiq etdikləri kollektiv inkişaf prosesidir. Müəllimlər bir araya gələrək dərslər planı hazırlayırlar, bu dərsləri bir şagirdlərə keçir, digərləri isə müşahidə edir. Daha sonra birlikdə həmin dərsləri təhlil olunur: məqsədə çatdı mı? Şagird necə cavab verdi? Hansı yanaşma səmərəli oldu? (Lewis, 2002)

Nəticələr:

- Müəllimlər arasında əməkdaşlıq artır;
- Özünürefleksiya güclənir;
- Təlim keyfiyyəti yüksəlir.

2. *ABŞ-da istifadə edilən differensial təlim və texnologiya inteqrasiyası əsaslı təlim metodu.* Differensial təlim - müəllimin şagirdlərin fərdi səviyyələrinə, öyrənmə üslublarına və maraqlarına uyğun dərs keçməsidir. Yəni ibtidai sinif müəllimi eyni dərsi fərqli yollarla təqdim edir. Burada texnologiyanın rolu böyükdür – interaktiv lövhələr, ağıllı telefonlar, tədris oyunları və. s ilə fərdi təlim dəstəklənir (Tomlinson, 2014).

Nəticələr:

Hər bir şagird öz sürəti və üslubuna uyğun şəkildə inkişaf edir;

- Dərsə maraq artır;
- Bərabər imkanlar formalaşdırır.

3. *Kanadada istifadə olunan sosial-emosional öyrənmənin dərsə inteqrasiyası vasitəsi ilə tədris metodu.* Bu metod şagirdlərin yalnız təhsil və öyrənmə ilə deyil, emosional və sosial bacarıqlarının da inkişafını nəzərdə tutur. Müəllimlər dərsdə empatiya, stresin idarə olunması, əməkdaşlıq və problem həll etmə bacarıqlarına fokuslanır. Bu, sinifdə daha müsbət psixoloji mühit formalaşdırır (Schonert-Reichl, 2017). Bu metodu daha yaxşı anlamaq üçün aşağıdakı nümunələri nəzərdən keçirmək səmərəli olar:

Müəllim müxtəlif sosial vəziyyətləri təsvir edən vəzirlər paylayır - məsələn,

“Dostun sənənlə danışmır. Nə edərsən?”, və ya “Sinif yoldaşın ağlayır, səbəbini bilmirsən.” Şagirdlər bu situasiyalara canlandırırlar. Burada əsas məqsəd, şagirdlər başqalarının baxış bucağını anlamağı və münasib cavablar verməyi öyrənilər.

Sinifdə bir qutu yerləşdirilir. Şagirdlər gün ərzində bir-birlərinə təşəkkür və ya müsbət fikirlər yazıb ora atırlar. Həftənin sonunda müəllim onları sinifdə oxuyur. Bura isə əsas məqsəd, güclü münasibət yaratmaq və şagirdlərin bir-birinə dəyər vermək istəyini artırmaqdır.

Nəticədə:

- Emosional intellekt inkişaf edir
- Münaqişələr azalır

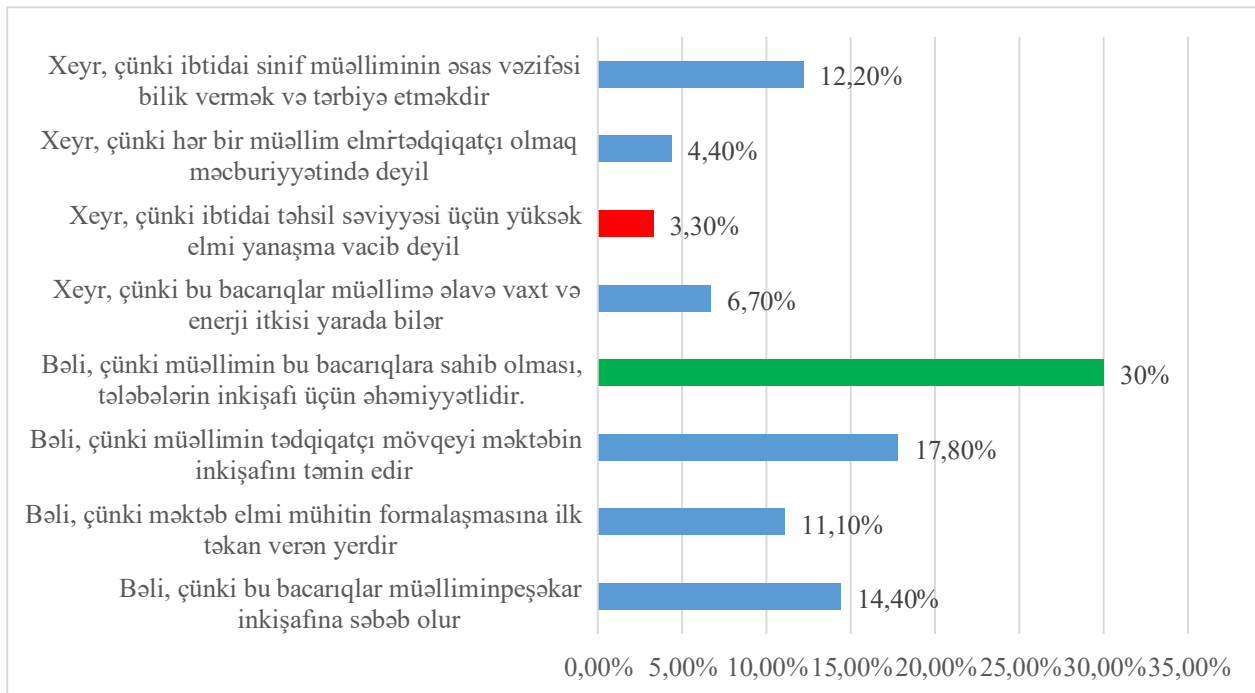
2.2. Tədqiqata müvafiq sorğuların aparılması

Tədqiqatın məqsədinə uyğun olaraq ibtidai sinif müəllimlərinin elmi-tədqiqat fəaliyyətlərinə münasibətini və bu istiqamətin tədris prosesindəki əhatə dairəsini müəyyənləşdirmək üçün sorğu metodu seçilmişdir. Bu məqsədlə müxtəlif məktəblərdə çalışan 90 ibtidai sinif müəllimi arasında strukturlaşdırılmış sorğu aparılmışdır. Sorğu sualları müəllimlərin elmi-tədqiqat bacarıqlarına münasibətini, bu bacarıqların onların peşəkar fəaliyyətinə təsirini və mövcud tədris proqramlarında tədqiqat yönümlü fəaliyyətlərin yerini əhatə etmişdir.

Sorğunun nəticələri müəllimlərin bu mövzuya olan fərqli yanaşmalarını və mövcud tədris mühitində tədqiqat fəaliyyətlərinə olan ehtiyac və çatışmazlıqları aşkara çıxarmağa imkan verir. Aşağıda təqdim olunan cədvəllərdə sorğunun nəticələri faiz və say göstəriciləri ilə sistemləşdirilmişdir və bu nəticələr əsasında müəllimlərin elmi-tədqiqat fəaliyyətinə münasibəti və bu fəaliyyətin mövcud tədris proqramlarında necə əks olunduğu təhlil edilmişdir.

Diaqram 1

İbtidai sinif müəllimlərinin elmi-tədqiqat fəaliyyətinə yanaşmaları üzrə sorğu nəticələri

Mənbə: Diaqram ibtidai sinif müəllimləri arasında aparılmış sorğular əsasında tərtib edilmişdir. (13)

Bu sorğu sualı (*Sizcə ibtidai sinif müəllimi elmi-tədqiqat bacarıqlarına sahib olmalıdır mı? Fikrinizi əsaslandırın*) ilə Azərbaycanda ibtidai sinif müəllimlərinin elmi-tədqiqat bacarıqlarına münasibəti və bu bacarıqların müəllim fəaliyyətindəki rolu öyrənilmişdir. Sorğuda iştirak edən 90 nəfər müəllimin cavabları aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır:

Müsbət cavablar (“Bəli” dəyənlər – 66 nəfər, 73,3%)

13 nəfər hesab edir ki, bu bacarıqlar müəllimin peşəkar inkişafına mühüm töhfə verir.

- 10 nəfər qeyd edir ki, ibtidai məktəb elmi mühitin formalaşmasına ilk təkan verən mühit olduğundan müəllimlərin bu bacarığa sahib olması vacibdir.
- 16 nəfər müəllimin tədqiqatçı mövqeyinin məktəbin ümumi inkişafına töhfə verdiyini bildirir.
- 27 nəfər isə müəllimin bu bacarıqlara malik olmasının birbaşa şəkildə şagirdlərin inkişafına təsir etdiyini qeyd edir.

Mənfi cavablar (“Xeyr” dəyənlər – 24 nəfər, 26,7%)

- 6 nəfər bu bacarıqların müəllim üçün əlavə vaxt və enerji itkisi yaratdığını düşünür.
- 3 nəfər ibtidai təhsil səviyyəsində yüksək elmi yanaşmanın zəruri olmadığını qeyd edir.
- 4 nəfər hər bir müəllimin elmi-tədqiqatçı olmaq məcburiyyətində olmadığını bildirir.
- 11 nəfər ibtidai sinif müəlliminin əsas vəzifəsinin yalnız bilik vermək və tərbiyə etmək olduğunu düşünür.

Bu nəticələr göstərir ki, ölkədə ibtidai sinif müəllimlərinin əksəriyyəti (təxminən üçdə ikisi) elmi-tədqiqat bacarıqlarının pedaqoji fəaliyyətin vacib komponenti olduğunu qəbul edir.

Müsbət cavab verənlərin arqumentləri əsasən üç istiqamətdə cəmləşir:

- müəllimin öz inkişafı; □ məktəb mühitinin inkişafı;
- şagirdlərin inkişafına dəstək.

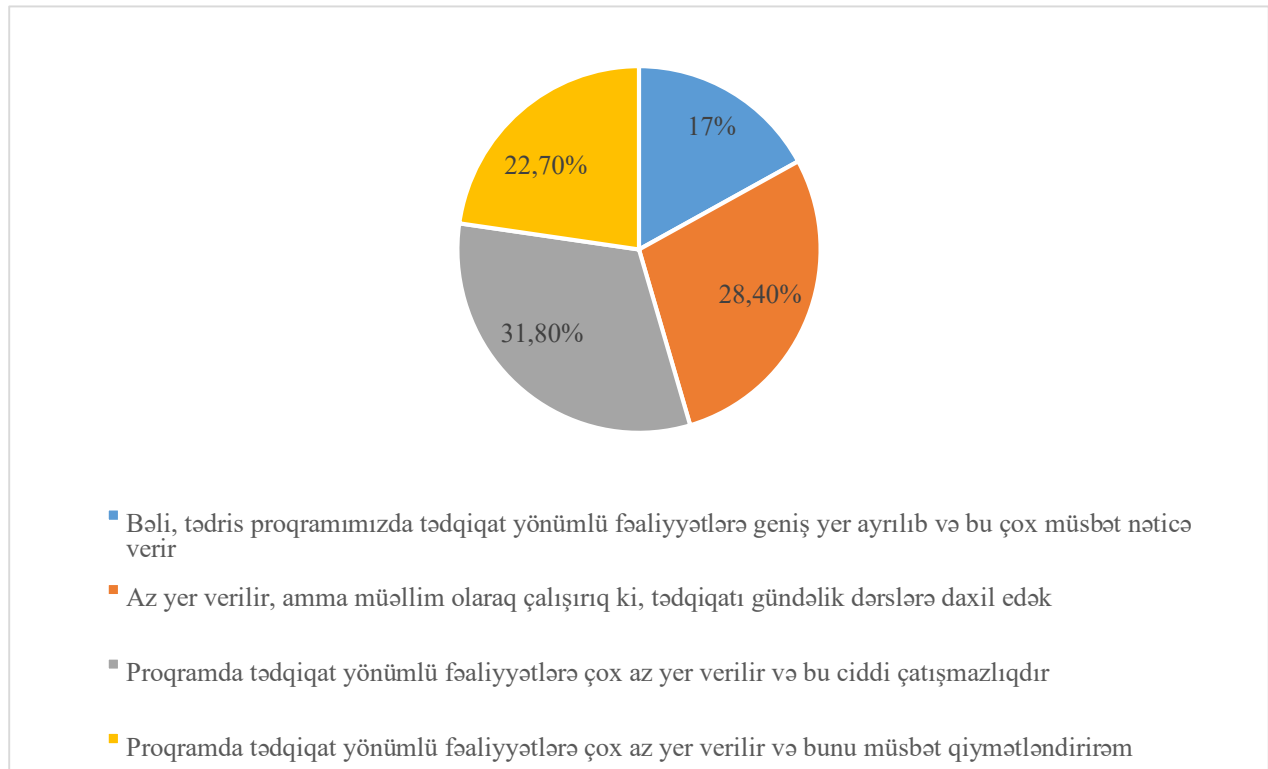
Bu yanaşma təhsilin müasir paradıqlarına - xüsusilə də müəllimlərin ömürboyu öyrənmə və araşdırma əsaslı fəaliyyətlərə inteqrasiyası prinsipinə tam uyğun gəlir.

Mənfi cavab verən azlıq isə əsasən praktik çətinliklər – vaxt məhdudluğu, iş yükü, metodoloji sərhədlər və elmi yanaşmanın səviyyəyə uyğun olmaması kimi arqumentlərə əsaslanmışdır. Bu isə tədris yükünün ağır olması və elmi fəaliyyətin əlavə vəzifə kimi görülməsi ilə bağlı problemlərə işarə edir.

Beləliklə, bu diaqram əsasında əldə edilən nəticə ondan ibarətdir ki, ibtidai sinif müəllimləri arasında elmi-tədqiqat bacarıqlarının vacibliyinə dair yüksək səviyyədə müsbət münasibət mövcuddur. Lakin bu bacarıqların tətbiqi üçün sistemli dəstək və metodoloji resursların artırılması zəruridir.

Diaqram 2

İbtidai sinif müəllimlərinin tədris proqramlarında tədqiqat fəaliyyətlərinin tətbiq səviyyəsinə dair qiymətləndirmələri

Mənbə: Diaqram ibtidai sinif müəllimləri arasında aparılmış sorğular əsasında tərtib edilmişdir. (13)

Bu sual (*İbtidai sinif müəllimi olaraq, hazırda sizin tədris proqramınızda tədqiqat yönümlü fəaliyyətlərə nə qədər yer verilir?*) ölkədə ibtidai sinif səviyyəsində tətbiq olunan tədris proqramlarının tədqiqat yönümlülük dərəcəsini və müəllimlərin bu sahədəki müşahidələrini müəyyən etmək məqsədilə təqdim olunmuşdur. Sorğuya 90 nəfər müəllim qatılmış, lakin 2 nəfər sualı cavabsız qoymuşdur.

Cavab bölgüsü belədir:

15 nəfər proqramda tədqiqat yönümlü fəaliyyətlərə geniş yer ayrıldığını və bunun müsbət nəticələr verdiyini bildirib.

- 25 nəfər bu fəaliyyətlərin az yer tutduğunu, lakin müəllim təşəbbüsü ilə dərslərə inteqrasiya edilməyə çalışıldığını qeyd edib.
- 28 nəfər isə proqramda tədqiqat fəaliyyətlərinə çox az yer verildiyini və bunun ciddi çatışmazlıq olduğunu vurğulayıb.
- 20 nəfər isə bu azlığın müsbət olduğunu, yəni tədris üçün kifayət qədər uyğun olduğunu düşünür.

Burada əsas diqqət çəkən məqam ondan ibarətdir ki, yalnız 15 nəfər (17%) mövcud proqramların tədqiqat yönümlü olduğunu və səmərəli nəticələr verdiyini qeyd edib. Əksər respondentlər (53 nəfər – 58,9%) proqramın bu baxımdan zəif olduğunu ya tənqid edir (28 nəfər), ya da onu öz təşəbbüsü ilə kompensasiya etdiklərini bildirir (25 nəfər). Bu, faktiki olaraq tədris proqramının tədqiqat bacarıqları baxımından müəllimlər üçün yetərli imkan yaratmadığını göstərir.

Diqqətəlayiq digər nəticə isə 20 nəfərin (22,7%) bu vəziyyəti “müsbət” hesab etməsidir. Bu yanaşma elmi fəaliyyətin ibtidai səviyyədə ikinci dərəcəli bir məsələ olaraq görülməsinə, eləcə də bəzi müəllimlərin ənənəvi tədris modelinə üstünlük verdiyinə işarə edir.

Beləliklə, cədvəldə təqdim olunan nəticələr sübut edir ki, hazırkı təhsil proqramlarında elmi-tədqiqat yönümlü fəaliyyətlər ya yetərsiz səviyyədədir, ya da mövcud olduqda belə müəllimlərin şəxsi təşəbbüsü ilə həyata keçirilir. Bu isə göstərir ki, ibtidai təhsildə elmi tədqiqat komponentlərinin strukturlaşdırılması şəkildə inteqrasiyasına ciddi ehtiyac vardır.

Hər iki cədvəlin təhlili göstərir ki, Azərbaycanda ibtidai sinif müəllimlərinin əksəriyyəti elmi-tədqiqat bacarıqlarının vacib olduğunu anlayır və bu bacarıqları təhsil prosesində tətbiq etməyə hazırdır. Lakin bunun üçün proqramların məzmunu, metodoloji baza və inzibati dəstək kifayət qədər uyğun deyil. Eyni zamanda, müəyyən bir hissə müəllim elmi-tədqiqat fəaliyyətlərini ya əlavə yük kimi görür, ya da səviyyə baxımından uyğunsuz sayır. Bu ziddiyyətlərin aradan qaldırılması üçün ibtidai təhsil proqramlarında tədqiqat yönümlü fəaliyyətlərin planlı şəkildə daxil edilməsi, müəllimlər üçün təlimlərin təşkili və tədqiqatların praktik istifadəsinə dair metodik tövsiyələrin hazırlanması olduqca əhəmiyyətlidir.

Təkliflər

Araşdırma nəticələri göstərdi ki, ibtidai sinif müəllimlərinin əksəriyyəti elmi-tədqiqat bacarıqlarının pedaqoji fəaliyyətin vacib komponenti olduğunu qəbul etsə də, bu bacarıqların formalaşması və tətbiqi üçün yetərli hüquqi infrastruktur və metodoloji dəstək mövcud deyil. Sorğular və müşahidələr əsasında müəyyən olundu ki, mövcud tədris proqramları tədqiqat yönümlü fəaliyyətləri ya məhdud şəkildə əhatə edir, ya da ümumiyyətlə nəzərə almır. Bu isə müəllimlərin təşəbbüskarlığını məhdudlaşdırır, peşəkar inkişafı ləngidir və müasir təlim metodlarının səmərəli tətbiqinə mane olur. Beləliklə, ibtidai sinif müəllimlərinin tədqiqatçı-öyrədən kimi formalaşması üçün həm pedaqoji təhsilin məzmunu, həm də məktəbdaxili mühit dəyişdirilməlidir. Aşağıda təqdim olunan təkliflər məhz tədqiqat zamanı əldə edilən empirik məlumatlar və beynəlxalq təcrübənin təhlili əsasında irəli sürülmüşdür. Bu təkliflərin həyata keçirilməsi gələcək müəllimlərin elmi bacarıqlarının artırılmasına, təhsil prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və ümumilikdə təhsil sistemində yenilikçi yanaşmaların genişlənməsinə xidmət edə bilər.

1. Müəllim hazırlığında tədqiqat bacarıqlarının inkişafı üçün təhsil proqramlarında dəyişikliklər edilməlidir;
2. Pedaqoji fakültələrin kurikulumuna “Tədqiqat metodları”, “Təhsildə araşdırma bacarıqları” kimi praktik fənlər daxil edilməlidir.
3. Hər tələbə buraxılışdan əvvəl ən azı bir tədqiqat layihəsi həyata keçirməlidir.
4. Universitetlərdə “Təcrübə-tədqiqat laboratoriyaları” yaradılmalıdır;
5. Gələcək müəllimlər üçün dərslərin təhlili, sorğu hazırlanması, məlumatların analizi, hesabat yazımı üzrə təlimlər verilməlidir;
6. İbtidai siniflərdə pilot dərslər keçərək, şagirdlərin öz tədqiqatlarını tətbiq edə biləcəkləri şərait yaradılmalıdır.
7. Mövcud ibtidai sinif tədris proqramları tədqiqat yönümlü fəaliyyətlərlə zənginləşdirilməlidir;
8. Hər fənn üzrə sadə tədqiqat tapşırıqları (müşahidə, sorğu, analiz) dərs planına daxil edilməlidir.
9. Müəllimlər üçün müntəzəm ixtisasartırma kursları təşkil olunmalıdır;
10. “Tədqiqatçı müəllim” modeli üzrə təlimlər keçirilməli;
11. Kurslarda “faktlar əsasında qərar vermək”, “interaktiv dərslərin elmi əsaslandırılması”, “məlumat ilə işləmək” kimi bacarıqlar öyrədilməlidir.
12. Məktəblərdə tədqiqat əsaslı əməkdaşlıq layihələri reallaşdırılmalıdır;
13. Universitet müəllimləri və məktəb müəllimləri birlikdə dərs planı yazmalı, onu tətbiq etməli və nəticələri təhlil etməlidir (Yapon modelinə uyğun olaraq);
14. Elmi fəaliyyətlərin stimullaşdırılması üçün mexanizmlər yaradılmalıdır;
15. Elmi məqalə yazan və ya tədqiqat aparən ibtidai sinif müəllimlərinə sertifikat və mükafatlandırma sistemi tətbiq edilməlidir;
16. İnteraktiv və differensial təlim metodlarının ölkənin təhsil səviyyəsinə uyğunlaşdırılması səmərəli ola bilər;
17. ABŞ, Yaponiya və Kanada modelləri Azərbaycan şəraitinə uyğunlaşdırılmalı və təlimat kitabçaları hazırlanmalıdır.
18. İbtidai siniflərdə tam şəkildə interaktiv təlimə keçidin təmin olunması elmi tədqiqat bacarıqlarının inkişafına zəmin yarada bilər;

Müəllimlərin şagirdlər üçün əlverişli mühit yaratması, onları tədqiqat, axtarış və yaradıcı fəaliyyətə cəlb etməsi interaktiv metodların əsas üstünlüklərindəndir. Bu, təlimin keyfiyyətini yüksəltməklə yanaşı, şagirdlərdə analitik və yaradıcı düşüncənin formalaşmasına kömək edə bilər. Ona görə də ibtidai təhsil səviyyəsində interaktiv təlimin sistemli şəkildə tətbiqi, həm müəllimlərin tədqiqat yönümlü fəaliyyətlərini, həm də şagirdlərin elmi bacarıqlarının erkən yaşlardan inkişafını stimullaşdırma bilər.

Nəticə

Gələcək ibtidai sinif müəllimlərinin elmi-tədqiqat bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi və müasir tədris metodikalarının tətbiqi zərurəti XXI əsrin təhsil şərtlərinin əsas tələblərindəndir. Məqalədə aparılan təhlillər və sorğu nəticələri göstərdi ki, müəllimlərin tədqiqatçı-öyrədən kimi formalaşması onların peşəkar inkişafını gücləndirir, təlim prosesinin keyfiyyətini yüksəldir və şagirdlərdə tənqidi düşüncə, yaradıcı yanaşma və s. bu kimi vacib bacarıqların formalaşmasına şərait yarada bilər.

Eyni zamanda müəyyən olunub ki, hazırkı tədris proqramları və pedaqoji mühitdə bu bacarıqların inkişafı üçün kifayət qədər şərait yoxdur. Müəllimlərin əksəriyyəti elmi-tədqiqat fəaliyyətini vacib hesab etsə də, mövcud təhsil sistemi metodoloji və inzibati dəstək baxımından kifayət qədər yetərli deyil. Bu səbəbdən müəllim hazırlığı proqramlarında tədqiqat yönümlü fəaliyyətlərə xüsusi yer verilməli, universitetlərdə təcrübə-tədqiqat laboratoriyaları yaradılmalı, məktəblərdə isə interaktiv və fərdiləşdirilmiş təlim modellərinin tətbiqi genişləndirilməlidir.

Nəticə etibarilə, ibtidai sinif müəllimlərinin tədqiqat bacarıqlarının inkişafı və müasir metodikaların tətbiqi yalnız pədaqoji təhsilin keyfiyyətini artırır, eyni zamanda təhsilənlərin əhatəli inkişafına və ümumilikdə cəmiyyətin intellektual potensialının yüksəldilməsinə mühüm şərait yaradır.

Ədəbiyyat

1. Ağayev, Ş. (2007). *İbtidai siniflərdə fəal təlimin nəzəri və praktik məsələləri*. Nasir.
2. Bayramlı, T. (2018). İnteraktiv təlim metodlarını zəruri edən şərtlər. *Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri*, 85(2), 59–61.
3. Əfəndiyeva, F. (2021). Ali təhsil müəssisələrində ibtidai sinif müəllimləri hazırlığına yeni yanaşma. “Məktəbəqədər və ibtidai təhsil” elmi-metodik jurnal, (1), 19–32.
4. Əliyeva, F. A., & Məmmədova, Ü. R. (2014). *Müasir təlim texnologiyaları*. MBM.
5. Əlizadə, S. V. (2024). İnteraktiv təlimdə kreativ yanaşma. *Bakı Qızlar Universiteti Elmi əsərlər*, 18(1), 21–26.
6. Fullan, M., Quinn, J., & McEachen, J. (2018). *Deep learning: Engage the world, change the world*.
7. Google Forms. (n.d.).
https://docs.google.com/forms/d/1RC0x4GDDnf9Y0EcNHMd3MDttokaBCo5vaTtIaR0pmco/viewform?pli=1&edit_requested=true
8. Kanmaz, A. (2021). An analysis of elementary teaching undergraduate program in terms of 21st century skills. *Education Quarterly Reviews*, 4(2), 526–538.
9. Lewis, C. (2002). *Lesson study: A handbook of teacher-led instructional change*.
10. Məmmədov, K. A. (2013). *Elmi-tədqiqat işlərinin metodikası (Magistratura pilləsi üçün dərs vəsaiti)*. Mütərcim.
11. Məmmədov, Ş. M. (2018). *İbtidai sinif müəlliminin pədaqoji fəaliyyətə hazırlanmasının pədaqoji əsasları (Dərs vəsaiti)*. Mütərcim.
12. Schonert-Reichl, K. A. (2017). Social and emotional learning and teachers. 137–155.
13. Tomlinson, C. A. (2014). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners*.